

IKKINCHI JAHON URUSHIDAN SO'NG O'ZBEKISTONDA TA'LIM
TIZIMI

Ahmadov Sabridin Bahodir o'g'li

Chirichiq davlat pedagogika instituti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ikkinchi jahon urushidan so'ng Sovet hokimiyatining ta'lim tizimida olib borgan siyosati haqida so'z boradi. Shunudek, ta'lim tizimiga va o'quvchilar ongiga faqat Sovet mafkurasi uchun xizmat qiladigan puch g'oyalarni singdirish haqida ayrim fikr va mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, mafkura, ijtimoiy-iqtisodiy, maktab, darslik, dastur, jamiyat, ilm-fan.

Ikkinchi jahon urushi 60 dan ortiq mamlakatlarni o'z domiga tortgan insoniyat tarixidagi eng kata urush hisoblanadi. Bu urushda g'olib davlat sifatida urushni tugatgan SSSR o'zini yanada mag'rur tuta boshladi. Bu g'alabadan so'ng Sovet hokimiyati bor kuch va imkoniyatini ishga solib, kommunistik mafkuraning kenroq yoyishga va uni yengilmas kuchi sifatida izohlashga harakat qildi. Sovet qo'shinlari fashistlardan ozod qilgan bir qator Yevropa mamlakatlarida (Bolgariya, Vengriya, Ruminiya, Chexoslovakiya va boshqalar) "Sovetlarga" yangi hukumatlar tashkil qilinib, ular sotsialistik yo'ldan bora boshaladilar. Bu jarayonni kommunistik mafkura rahnamolari sotsializmning jahon miqyosida g'alabasi, "sotsializmning bir necha mamlakatlarda birdaniga g'alaba qilishi", "sotsialistik sistemaning yuzaga kelishi" deb baholadilar. Urushdan keyingi yillardan boshlab kommunistik mafkura o'zining xalqaro va ichki miqyosidagi barcha targ'ibot-tashviqot, ommaviy siyosiy ishlar olib boruvchi ulkan mexanizmni ana shu g'oyani xalq ommasi ongiga singdirishga safarbar qildi. Natijada urush tufayli

bir oz bo'lsada susaygan g'oyaviy siyosiy tazyiqlar, cheklashlar yana avj ola boshladi.

50-yillarning oxirlarida SSSRda sotsializmning to'la va uzil-kesil g'alaba qilganligini KPSS XXI syezdi tantanali ravishda e'lon qilindi. Shu bilan birga siyosiy rahbariyat "80-yillarda sovet xalqi kommunizmda yashaydi" deb va'da berdi. Bu siyosatdan ko'zlangan maqsad urushda katta talofot ko'rgan va o'zining bor-yog'idan judo bo'lgan mehnatkash xalqning Sovet mafkurasidan og'ishmasdan harakat qilishi uchun amalga oshirgan navbatdagi yolg'on edi. Barcha madaniy-ma'rifiy, ommaviy-siyosiy, ishlar xalq ommasini "Axloq kodeksi" ruhida qayta tarbiyalashga safarbar qilindi. Biroq mustabid tuzum o'z mohiyatiga ko'ra unitar (qo'shma) davlat bo'lganligi uchun ham bunday "Erkin jamiyatni yarata olish mumkin emasdi". 60-yillardayoq jamiyat taraqqiyotida kundan-kunga sekinlashish mexanizmi tobora kuchaydi. Shuningdek, ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda ham beqaror rivojlanish ko'zga tashlandi. Natijada SSSRda 80-yillarga kelib "va'da qilingan kommunizm" bo'lmasligi yaqqol sezilib qoldi. Shu boisdan ham markaz siyosiy rahbariyati sovet xalqlarini kommunizmga yashashiga ishontirgan N.Xurishchevga barcha aybni qo'yib, "Kommunizmga erishish uchun yana bir bosqich—"rivojlangan sotsializm" boshqichini bosib o'tish zarurligi, busiz kommunizmga o'tib bo'lmasligi" aytib o'tildi. Shu asosda "kommunizm g'oyasi" o'rniga navbatdagi aqida—"rivojlangan sotsializm" g'oyasi sovet jamiyatining ijtimoiy-siyosiy hayotiga sun'iy ravishda kiritildi. Bu partiyaning navbatdagi g'oyaviy-siyosiy o'yini xalq ommasini e'tiborini mustabid tuzumning illatlari oqibatida yuzaga kelgan jamiyat taraqqiyotiga bo'layotgan muhim muammolardan chalg'itish edi[2].

Ta'lim tizimida yosh avlodni har tomonlama sovet mafkurasiga ishontirish uchun ko'plab ishlar amalga oshirildi. Jumladan, maktablarda rus tili va adabiyotini kengroq o'qitishga urg'u berdi.

Chunonchi “Xurushchevning topshirig’iga ko’ra Sudlov rahbarligida mafkuraviy mahkama SSSRning urush bo’lmagan millatlarni ruslarga qo’shib yuborishga tayyorlash bo’yicha mufassal dastur tayyorladilar. Bu dasturda to’g’ridan-to’g’ri zo’ravonlik belgilari yo’q masxaraomuz va muloyim qilib: “Millatlarning gullab yashnashi va yaqinlashuvi” deb ataladi. Aslida “gullab yashnash” degan boshqa millatlarga rus madaniyatini singdirish, anglashlarnazarda tutilgan. “Yaqinlashish” deganda esa “qo’shib ketish” tushunilar edi. Dasturdan asosiy maqsad kommunistik millatni yaratishning dastlabki sharti bo’lgan rus bo’lmagan millatlar uchun tilini ona tiliga aylantirishdan iborat edi. Buning oqibatida 60-yillar kelib O’zbekiston tarixi, o’zbek tili va adabiyoti, chet tillari, musiqa va qo’shiqchilik darslari hajmi keskin qisqardi va ular o’quv rejasida belgilanganidan haftasiga 16,5 soatga kamayib ketdi. Masalan, o’quvchilar “XIX asrning ikkinchi yarmi XX asr boshlarida o’zbek adabiy–badiiy muhiti”, “Milliy madaniy jarayonlar” to’g’risidagi mavzularda dars o’tishi lozim bo’lgan soatlarda rus madaniyatining “progressiv” ahamiyatini ko’rsatib berishga majbur bo’ldilar. Nihoyatda boy va ko’hna o’zbek xalqi tarixini o’rganishga 52 soat ajratilgan holda boshlang’ich maktablarda rus tili va adabiyoti predmetlari uchun 1600 soat ajratildi[3].

Umumta’lim maktablarning faoliyati “rivojlangan sotsializm” g’oyasini o’quvchilarga singdirish, ularni “kommunistik ruhda” tarbiyalashdan iborat bo’ldi, “Kommunistik tarbiya”dan ko’zlangan maqsad esa yoshlarni “proletor internatsianalizm”ga “katta og’aga” sodiqlik, sinfiylik, partiyaviylik ruhida tarbiyalashdan iborat edi. Milliylik esa o’zbek maktablari mazmunidan chiqarila boshlandi. Maktablardagi tarbiya Yevropa tarixi misolida olib boriladigan bo’ldi. Yevropa madaniyati yoshlarga singdirila boshladi.

Natijada o’zbek o’quvchilarida milliy o’zlikni anglash, urf-odat, milliy an’analarga sodiqlik kayfiyatidan ajralish hollari ro’y bera

boshladi. “Maktab o‘quvchilarining o‘quv rejasidagi soatlarini uzaytira olmasligi odatiy hol bo‘lib qoldi. Bu ularning paxta va qishloq xo‘jalik ishlariga ko‘proq jalb qilinishi bilan izohlanadi. O‘quv yilining 3-4 oyi ana shunday majburiy tadbirlar bilan band bo‘lishga ketar edi. Bu esa o‘zbek o‘quvchisini jahon standartlaridan ortda qoldirib, zamonaviy fan sohalarini o‘zgartirishga imkon bermasdi[4].

O‘zbekistonda ilmiy – tadqiqot muassasalarining soni 1960-yilda 64 taga, 1970-yilda 90 taga yetdi, 80-yillar o‘rtalarida esa ular soni 100 tadan ortdi. Ularda fanning turli sohalri bo‘yicha tadqiqotlar olib borildi, yuqori malakali, jahon tan olgan olimlar yetishib chiqdi. Biroq mustabid tuzum illatlari fan taraqqiyotiga o‘zining salbiy ta‘sirini o‘tkazmay qo‘ymadi. Bu narsa erkinlik, ijodiy muhit yaratish o‘rniga, ma‘muriy–buyruqbozlik usulini qo‘llashda fanga ham yuqoridan turib ko‘rsatma berishga qaratildi. Qancha-qancha, katta iqtisodiy samaralar beradigan ilmiy kashfiyotlar amaliyot bilan ilmiy muassasalar o‘rtasida uzviy bog‘liqlik bo‘lmaganligidan ishlab chiqarishga joriy qilinmadi.

Ayniqsa bu davrda ijtimoiy–gumanitar fanlarga nisbatan “Zo‘ravonlik” ularni kommunistik mafkura “andozasiga” solish yanada kuchaydi. O‘zbek xalqining boy o‘tmishi tarixini, milliy madaniyatini va qadriyatlarini kamsitish ularni sohtalashtirish aynan shu yillarda avj olgan edi. Ijtimoiy–gumanitar fan olimlariga “rivojlanga sotsializm davrini, uning tarixiy ahamiyatini”, “afzalliklarini” urganish haqida maxsus “ko‘rsatma” berildi. Natijada bu yillarda ijtimoiy–gumanitar fan olimlari tomonidan “rivojlangan sotsializmni” madh etuvchi ko‘plab ilmiy-ommabop asarlar yaratildi. Shunga qaramasdan tarixni xolisona yondashgan olimlarimiz ham ijod qilishdi. O‘zbekistonda arxeologiya ilmining otasi Yaxyo G‘ulomov ana shunday olimlar toifasidan edi. U tarixiy yodgorlik sifatida hisobga olingan hududlarni paxta maydonlariga aylantirilishiga, ajdodlarimiz yaratgan madaniy va me‘moriy obidalarining qarovsizlik oqibatida vayronaga aylanishiga

qarshi turdi. Lekin yuqorida ta’kidlab o’tgan barcha salbiy jihatlar mustaqillikka erishganimizdan so’ng to’g’ri izga solindi. Tarixiy qadryatlarimiz tiklandi. Ta’lim tizimi ancha takomillashtirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avtorxonov A. “Kreml saltanati”. T.: 1993-yil. 15 bet.
2. Jo’rayev M va boshqalar. O‘zbekistonning yangi tarixi. “O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida”. 2-kitob, “Sharq”, Toshkent. 2000 -yil 570-bet
3. Нъсытов Р. «Социальное ризвите села Ўзбекистона» (1965-1985) Тошкент 1994. С.27-28.
4. Эрагашев Н. «Разватие общеобразовательное школы в Ўзбекистоне» 70-е-90е ги: проблемы и тенденций . Ташкент 1996 с-20